

А. І. Шушківський

Лондон

ЛОНДОН (англ. London) – столиця Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, головне місто історико-географічної області Англія; світовий політичний, юридичний, економічний, фінансовий і культурний центр; одне з найбільших місць українського наукового, громадського та культурного життя в діаспорі. Знаходиться у пд.-сх. частині о-ва Велика Британія, на р. Темза (впадає у Пн. море, перетинає Л. з Пд. Зх. на Сх., судноплавна). Після низки адм.-тер. реформ нині розрізняють: метрополітен. регіон Великий Л. (пл. 1572 км², насел. 8 546 761 особа, 2014; складається із церемоніал. графства Лондон. Сіті – істор. ядра Л., сформов. у рим. період, 2,9 км², бл. 7 тис. осіб, та 32-х лондон. бюро: Внутр. Л. – Вестмінстер, Кенсінгтон і Челсі, Гаммерсміт і Фулем, Вондсуерт, Ламбет, Саутуарк, Тауер-Гамлетс, Гакні, Іслінгтон, Камден, Brent, Ілінг; Зовн. Л. – Гаунслоу, Річмонд-апон-Темс, Кінгстон-апон-Темс, Мертон, Саттон, Кройдон, Бромлі, Луішем, Грінвіч, Бекслі, Гаверінг, Баркінг і Даґенем, Редбридж, Ньюем, Волтем-Форест, Гаррінґі, Енфілд, Барнет, Гарроу, Гіллінгдон), міську агломерацію Великий Л. (1737 км², 9 787 426 осіб; включає регіони Великий Л., Сх. Англія та Пд.-Сх. Англія), Лондон. метрополітен. р-н (8382 км², 14 031 830 осіб; входить у Пд.-Сх. екон.-планув. р-н Англії; охоплює агломерацію Великий Л. і метрополітен. приміс. зону навколо нього у графствах Беркшир, Бакінгемшир, Бедфордшир, Гартфордшир, Ессекс, Кент, Сх. Сассекс, Суррей і Гемпшир, а також лондон. зелений пояс, створений у післявоєнні роки для запобігання подальшого розширення міської забудови). Регіон. владу Великого Л. здійснюють мер Л. (від 9 травня 2016 – британець пакистан. походження С. Хан) і Лондон. асамблея (25 чл.), яких обирають на 4 р. (разом складають Адміністрацію Великого Л., яку створ. відповідно до закону 1999 з поправкою 2007; вона розташ. у будівлі Сіті-Голл, яку зведено 2002–03 у стилі постмодернізму). На нижчому рівні функціонують 33 муніципалітети (складаються з адміністрацій на чолі з менеджером і радами, які обирають на 4 р.). Існують також церемоніал. посади лорд-мера Л. (представник монарха у Лондон. Сіті; Дж. Еванс) та лорд-лейтенанта Л. (представник монарха у 32-х лондон. бюро; К. Оліса; обидва – від 2015). До поч. 2016 насел. регіону Великий Л. удруге досягло істор. максимуму – 8,6 млн осіб; протягом остан. часу найбільше прибуло іммігрантів з Індії (бл. 270 тис.), Польщі (понад 140 тис.), Банґладеш, Пакистану, Ірландії та Нігерії. За переписом 2011, у Великому Л. представники європеоїд. раси склали 59,8 % (2001 – 71 %, 2007 – 69,1 %; англійців, шотландців, валлійців і ірландців – 47,2 %; нині мешкає

не менше 10 тис. українців, унаслідок низки причин встановити їхню точну кількість неможливо), вихідців з Азії – 18,4 % (індусів – 6,6 %, пакистанців – 2,7 %, бангладешців – 2,7 %, китайців – 1,5 %), чорношкірих – 13,3 % (африканців – 7 %, карибів – 4,2 %), нащадків змішаних шлюбів представників різних рас – 5,0 % (чорношкірих і білих – 2,3 %, азіатів і білих – 1,2 %), арабів – 1,3 %. Тоді ж із заг. кількості лондонців християни становили 48,4 % (2001 – 58,2 %), мусульмани – 12,4 % (8,5 %; у парку Ріджентс – центр. мечеть Л.), індуїсти – 5 % (4,1 %; у Бренті – великий храм Неасден), юдеї – 1,8 % (2,1 %), сікги – 1,5 % (1,5 %), буддисти – 1 % (1 %). Залізнич. вузол. Є великий порт (до серед. 20 ст. – найбільший у Великій Британії; перевалка бл. 50 млн т вантажів на рік) і 5 аеропортів: Гітроу (найбільший в Європі, 4-й у світі, перевозить щорічно понад 69 млн осіб), Гатвік (понад 33 млн осіб), Станстед (понад 23 млн осіб), Лутон (понад 9 млн осіб; усі – міжнар.), Л.-Сіті (понад 2 млн) та Саутенд (понад 30 тис. осіб).

За легендою (вперше згадується в істор.-фольклор. праці «*Historia Brittonum*» / «Історія Бритів» вельс. історика Неннія, бл. 829–830; потім – «*Historia Regum Britanniae*» / «Історія королів Британії» катол. священника Г. Монмутського, 1136), місто під назвою Нова Троя заснував у 12 ст. до н. е. нащадок давньогрец. міфіч. героя Енея – Брут I Троянський. Переважна більшість істориків (зокрема й на основі археол. дослідж.) вважає, що його заклали у 43 р. римляни під назвою Лондініум (існує значна кількість версій щодо її походження, однак жодна з них не має достат. доказів). Можливо, поселення з такою ж назвою (або подібною) тут існувало й раніше (римляни часто запозичували топоніми у корін. жит.). Від бл. 100 – столиця рим. провінції Британія (тоді вже мешкали понад 60 тис. осіб), від бл. 200 – провінції Верхня Британія, від кін. 4 ст. – провінції Максима Цезаренсис. У рим. період розташовувалися численні адм. будівлі, амфітеатр, терми, комплекс фортифікац. споруд. На поч. 5 ст. римлян витіснили британ. племена кельтів, англів, саксів та ін. Англосакське поселення, яке тут відтоді знаходилося, кілька разів занепадаючи та відроджуючись, спочатку називали Люнденвік, потім – Ланденбург, Люденбург. Пізніше назву трансформовано в сучасну. Донині збереглися залишки рим. оборон. стіни (3 ст.), 1857 у Темзі побл. моста Баттерсі (біля Челсі) знайдено бронз. щит заліз. віку (350–50 до н. е.; витвір раннього кельт. мистецтва), 2008 у р-ні Ковент-Гарден виявлено англосакське кладовище (6 ст.). 604 король Саберт у місті почав запроваджувати християнство. У 9–11 ст. неодноразово зазнавало нападу данських вікінгів (зокрема 842, 851, 871, 994, 1013, 1015). Кілька разів вони навіть захоплювали і деякий час утримували. Після норманд. завоювання 1066 Л. став резиденцією королів і гол. містом Англії, почав досить швидко розширюватися та поступово з'єднався з Вестмінстером. 1216 Л. захопив франц. принц Людовик, однак 1217 через повстання баронів був змушений покинути Англію. Відтоді місто жодного разу не завойовували іноз. війська. У 13 ст. тут засн. фахові корпорації юристів Судові інни, які діють донині. У середньовіччі Л. розділився на 2 частини: адм.-політ. – Вестмінстер, торг. – Лондон. Сіті. 1100 проживали бл. 15 тис., 1300 – 80 тис. осіб. Під час епідемії чуми, що

почалася 1348, померло бл. 40 тис. лондонців. 1381 Л. захопили повстанці на чолі з В. Тайлером (пізніше вбитий під час переговорів), які розграбували його. З приходом до влади Тюдорів (1485–1603) встановлено абсолютну монархію, унаслідок чого Л. почав розвиватися ще стрімкішими темпами. У період Реформації місто стало центром раннього протестантизму в Англії. На відміну від ін. держав, вона не завершилася кровопролиттям, оскільки її ініціював та контролював король (1485 Генрі VII проголосив себе главою Англікан. Церкви). 1514–1793 зведено палац Гемптон Корт (спочатку належав кардиналу Волсі, нині – фонду «Істор. королів. палаци»), 1532 – Сент-Джейм. палац (у 19 ст. у ньому почали розміщувати двір принца Вельського, нині також містяться офіси дітей принца Чарлза – принців Вільяма та Гаррі, принцес Анни та Олександри), 1605 – Кенсінгтон. палац (спочатку був приміс. особняком графа Ноттінгемського, нині – резиденція герцогів Глостерських і Кентських; усі палаци у різний час були резиденціями монархів). 1523 у Л. відкрито перший коледж як наук. заклад. 1576 Дж. Бербідж заснував у Л. перший театр, який 1598 перенесли на ін. берег Темзи та назвали «Глобус» (у ньому ставили прижиттєві п'єси всесвітньо відомого драматурга В. Шекспіра). Водночас місто перетворилося на найбільший центр світ. торгівлі, що разом з розширенням використання прибереж. судноплавства збільшувало кількість жит. При королеві Єлизаветі I Англія стала великою мор. державою та здобула значні за тер. колонії на кількох континентах. 1555 у Л. створ. Моск., 1600 – Ост-Індс. торг. компанії. 1605 мешкали 225 тис. осіб. 1642–49 тривала громадян. війна, у якій лондонці в боротьбі проти короля Карла I Стюарта підтримали парламент. 1660 засн. одну з найвідоміших нині академій Європи – Лондон. королів. товариство. 1665–66 під час т. зв. Великої чуми померли бл. 60 тис. осіб. 1666 згоріло 60 % міста (понад 13 тис. будинків). 1675–1708 на місці раніше існуючих храмів (604–75, 685–961, 962–1087, 1240–1666) за проектом К. Рена на тер. сучас. Лондон. Сіті зведено один із символів міста та Англікан. Церкви – собор св. Павла (1802 у ньому похов. фельдмаршала, прем'єр-міністра Великої Британії А. Велслі, 1806 – віце-адмірала Г. Нельсона, 1935 – розвідника, археолога, письменника Т.-Е. Лоуренса, який став прообразом героя романів і циклу фільмів Джеймса Бонда, 1965 – прем'єр-міністра Великої Британії, лауреата Нобелів. премії з літ-ри В. Черчилля; 1981 обвінчалися принц Чарлз і принцеса Діана). 1694 у Л. відкрито Банк Англії – провідну фінанс. установу у світі. Упродовж 18 ст. насел. міста збільшилося з 500 тис. до 1 млн осіб. 1707 підписано акт об'єднання Англії та Шотландії у Королівство Велика Британія зі столицею в Л. 1717 шляхом об'єдн. 4-х лондон. лож у Велику ложу створ. міжнар.-реліг. течію Масонство. 1732 Дж. Річ відкрив театр «Ковент-Гарден» (донині збереглася будівля, зведена 1858 на місці старої, зруйнованої під час пожеж 1808 і 1856). У 1744 С. Бейкер створив аукціон. дім «Сотбі» (1964 новий власник перемістив штаб-квартиру у Нью-Йорк), 1766 Дж. Крісті – аукціон. дім «Крістіз», 1796 Г. Філліпс – аукціон. дім «Філліпс». 1753 відповідно до декрету Британ. парламенту засн. Британ. музей (нині один з найбільших у світі, зберігаються всесвітньо відомі археол. знахідки, колекції картин, монет, медалей та ін.; наявні предмети Стародав. світу, напр., фаянс. таблички з синіми написами, якими

позначав папіруси єгипет. фараон Аменофіс III, 1410–1375 рр. до н. е.; для користувачів Інтернету пропонує віртуал. екскурсії, де в електрон. вигляді представлено наявні експозиції, а також детал. опис архітектури, картин, предметів інтер'єру, зосереджено увагу на найцінніших експонатах). 1762 король Георг III придбав у герцога Букінгемського будинок (зведений 1703), на основі якого 1837 постала нинішня офіц. лондон. резиденція британ. монархів – Букінгем. палац (зокрема добудовано 3 флігелі, кілька разів реконструйовано). 1768 обрано перших 40 чл. Королів. АМ (відповідно до сучас. статуту має складатися з 80 академіків – 46 живописців, 14 скульпторів, 12 архітекторів, 8 граверів). 1828 побудовано зоол. сад у Регент. парку, який вважається першим у світі зоопарком, що відповідає сучас. принципам (нині у Л. – 3 зоопарки). 1832 під час епідемії холери померли 6 тис., 1849 – 14 тис. осіб. У 19 ст. у місті побудовано багато нових підприємств. 1836 прокладено залізницю від Лондон. моста до Грінвіча. У 1-й пол. 1850-х рр. вже діяли 6 вокзалів. 1851 відбулася 1-а Всесвітня виставка виробів промисловості всіх націй. Вона мала настільки великий успіх, що наступ. року створ. музей виробів (1857 переміщено у Пд. Кенсінгтон, 1899 закладено нову центр. будівлю; нині ім. Вікторії і Альберта, зберігаються зразки декор.-ужитк. мистецтва майже всіх країн світу, всіх стилів і епох). 1863 відкрито перше у світі метро довж. 6 км (нині посідає 4-е м. у світі – працюють 270 станцій на 11-ти лініях заг. довж. 402 км; обслуговує більшу частину регіону Великий Л. і частково графства Бакінгемшир, Гартфордшир і Ессекс). У 19 ст. Л. зазнав знач. напливу іммігрантів, зокрема й ірландців (у 1850-х рр. складала бл. 20 % від усього насел.). Тоді ж сформувалися євр. комуні (нині мешкає бл. 200 тис. осіб, значна кількість походить з України), які поповнили у 1930-х рр. євреї-переселенці з нацист. Німеччини, з'явилися общини вихідців із Пд. Азії і китайців. Наприкінці 1890-х рр. насел. міста вже складало 6,7 млн осіб. Тут проведено 2 міжнар. Лондон. конф. – 1871 (нарада представників держав-учасниць Париз. трактату 1856; Росії та Туреччині дозволено утримувати чорномор. військ. флоти) та 1913 (балкан. країнам передано значну частину європ. тер. Туреччини). У ході 1-ї світової війни внаслідок бомбардувань нім. дирижаблями загинуло бл. 700 лондонців. 1919 зі створенням Лондон. золотої біржі (1939–54 не працювала) розпочато у сучас. розумінні приватну торгівлю золотом. Жит. потерпали від Великої депресії 1930-х рр. У міжвоєн. період Л. значно збільшився територіально. 1939 тут вже проживали 8,6 млн осіб. Під час 2-ї світової війни внаслідок бомбардування нім. авіації загинули бл. 30 тис., були поранені 50 тис. лондонців. Багато істор. р-нів довелося відбудувувати як нові. Тут функціонувала низка еміграц. урядів, зокрема Бельгії, Польщі. 1962 у Л. виникла рок-група «The Rolling Stone», а у наступ. році сюди з Ліверпуля переїхала рок-група «The Beatles». Згодом завдяки їхній діяльності, а також ін. британ. виконавців, місто стало світ. центром молодіж. культур. 1966 у Л. проведено перший міжнар. трибунал громадськості, присвяч. проблемі війни у В'єтнамі. 1967 лідери контркультур. руху Р. Леннінг, П. Гудмен, А. Гінзберг і Г. Маркузе провели у Л. Конгрес з діалектики звільнення. У 1970–90-х рр. Л. часто зазнавав атак з боку бойовиків Ірланд. респ. армії. Від 1940-х до кін. 80-х рр. насел. зменшилося до 6,8 млн осіб, відтоді

знову почало зростати. У Л. відбулися 3-й (1977), 10-й (1984) і 17-й (1991) саміти «Великої сімки»; 4-й (1977) і 11-й (1990) саміти НАТО. 7 липня 2005 здійснено серію терорист. актів прибічниками іслам. фундаменталізму. Протягом історії кер-ву міста, крім подолання числен. епідемії, довелося приймати й низку ін. кардинал. рішень, зокрема щодо прокладення каналізац. системи та трубопроводів для постачання питної води (наймасштабніший проект буд. інженерії у 19 ст.), очищення вулиць від сміття і бруду та повітря від смогу (суміші туману та диму). Багато століть Л. був містом контрастів, де на противагу житлам замож. міщан (від певного часу – у приміс. зоні) існували квартали дуже бідних лондонців. На базі лондон. койне (діалекту) утвор. літ. англ. мову. На думку багатьох дослідників, нині Л. за низкою критеріїв – одне з найвпливовіших і найкомфортніших для життя міст у світі. 2016 Л. очолив рейтинг міст світу Global Cities Index (уперше від 2008 обійшов Нью-Йорк). За даними ООН, упродовж остан. часу входить до 10-ти найпроцвітаючих міст світу. Має одну з найрозвинутіших міських економік у світі. Її найважливіша галузь – фінанси, включаючи банків. сервіс, страхування, управління активами. Діють великі біржі цінних паперів і кольор. металів. Л. разом із Нью-Йорком і Токіо забезпечує понад 50 % операцій валют. ринків світу. 1991 відкрито штаб-квартиру ЄБРР. На його тер. розташ. штаб-квартири провід. британ. і транснац. компаній «BP», «Royal Dutch Shell», «Unilever», «Corus Group», «SABMiller», «Cadbury». У Лондон. Сіті працює бл. 316,7 тис. осіб. Розвинені виробництво транспорт. засобів, верстатобудування, суднобудування, судноремонт, електротех., електронна, хім., нафтохім., легка (швейна), полігр. промисловості, шліфування природ. алмазів (безколір. найбільший у світі діамант «Велика Зірка Африки» вагою 530,02 кар прикрашає скіпетр англ. короля Едуарда VII). Значні прибутки надходять від туризму, в якому задіяно понад 500 тис. осіб. Об'єкти Світ. спадщини ЮНЕСКО: від 1987 – Вестмінстер. палац (збудов. 1840–60 на місці середньовіч. палацу, від якого після пожежі уціліли лише Вестмінстер. зал прийомів і башта дорогоцінностей; до 1529 у ньому розташовувалася лондон. резиденція англ. королів, нині проходять засідання Британ. парламенту; найвищою є вежа Вікторії, 98,45 м, на якій під час перебування у парламенті монарха піднімають офіц. королів. прапор, в ін. дні – Великої Британії; ще один символ Великої Британії – годинник. вежа з дзвоном «Біг Бен»), Вестмінстер. абатство (колегіал. церква св. Петра, 1245–1745; традиц. місце вінчання, коронації та захоронень монархів) та церква св. Маргарити (1486–1523); від 1988 – Лондон. Тавер (1066; також є символом Великої Британії; у різний час виконував функції фортеці, в'язниці, зоопарку, монет. двору, королів. арсеналу, обсерваторії; нині в його осн. будівлях – музей і зброяр. палата, де зберігаються скарби Британ. корони); від 1997 – «Морський Грінвіч» (17–18 ст.; набережна частина колиш. с-ща Грінвіч з мор. шпиталем, нині Нац. мор. музей, 1696–1712, парком, палацом Квінс-Гаузом, 1614–17; від 1675 поблизу діє Грінвіч. королів. обсерваторія; див. також Всесвітній час); від 2003 – Королів. ботан. сади К'ю (парк. ландшафт від 2-ї пол. 18 ст.). У центрі Л. – Трафальгар. площа з колоною та статуєю Г. Нельсона, а навколо неї – Лондон. нац. галерея (відкрита 1830–39; уміщує зразки зх.-європ.

живопису від 13 ст.), церква св. Мартина-на-полях (1721–26), арка адміралтейства (1908–12). На Даунінг-стріт у Вестмінстері – резиденція прем'єр-міністра, МЗС і у справі Співдружності націй Великої Британії та низка ін. держ. установ. У Л. діють посольства переважної більшості країн світу. Є також парки Гайд, Грін, Риджентсі, Сент-Джеймський, Кенсінгтон. сади. Серед ін. визнач. музеїв (функціонує понад 240) – історії Л. (засн. 1796; колекція експонатів від часів Рим. імперії), Імпер. воєн. (1917), Тейт-Британія (1897; зібрання британ. і європ. мистецтва від 1500), Тейт-Модерн (2000; твори світ. сучас. мистецтва від 1900), Зібрання Воллеса (твори образотвор. і декор.-ужитк. мистецтва 14–19 ст., зібрані між 1760 і 1880), воск. фігур мадам Тюссо (1835), науки, природознавства, анатоміч. препаратів, чаю, рабства, дитинства, іграшок, англ. письменника Ч. Діккенса, англ. натураліста Ч. Дарвіна, англ. арх. Дж. Соуна, австр. психоаналітика З. Фрейда та найпопулярнішого у світі детектив-героя Шерлока Холмса. 1972 унаслідок об'єдн. 6-ки Британ. музею з кількома дрібнішими бібліотеками створ. Нац. Британ. бібліотеку (нині зберігається понад 150 млн од.). Провідні університети: Лондон. (засн. 1836; понад 120 тис. студентів; у структурі – 18 самот. коледжів), Брунел., Вестмінстер., Грінвіц., Зх. Л., Сх. Л., Кінгстон., королеви Марії, метрополітен., мистецтв, Мідлсек., міський, Саут-Бенк. У Л. – центр. офіси Британ. телерадіомов. корпорації (BBC; див. Бі-Бі-Сі), міжнар. інформ. агентства «Reuters». Виходять газети «The Times», «Financial Times», «The Sun», «The Daily Mirror», «The Daily Express», «The Guardian», «Independent», «Evening Standard», «City A. M.» та ін. 1957 вперше проведено Лондон. міжнар. кінофестиваль. Серед туристів стали популярними: парад королів. гвардії, шоу лорд-мера (засн. 1535), виставка квітників «Chelsea Flower Show» (1862), виставка квітів у палаці Гемптон Корт (1990), променадні концерти класич. музики (1895), муз. фестиваль Лондон. Сіті (1962), Ноттін-Гіллс. карнавал (1964), латиноамер. фестиваль (1995), кубин. карнавал (2005), виставка інтер'єрів «Ideal Home Show» (1908), фестиваль архітектури «Open House London» (1992), виставка яхт «London Boat Show» (1956), виставка автомобілів «Motorexpo» (1996), Лондон. книжк. ярмарка (1976; у 1990-х рр. на ній, а також у Ляйпцизі, Франкфурті-на-Майні, Женеві вперше представлено окремими стендами книги видавництва України). Під час Міжнар. тижня високої моди здійснюється бл. 50 показів. Ін. символи Л. та Великої Британії: Тавер. міст через Темзу (1894, розвідний, висячий, автомоб.-пішохід., заг. довж. 244 м, осн. прольоту – 61 м), «Лондонське око» (1999–2005 було найвищим огляд. колесом у світі, 135 м, має 32 кабінки, що символізують лондон. бюро), традиц. LTI (London Taxis International), або кеби-таксі чорного (вважаються найупізнаванішими таксомоторами у світі; їхній дизайн залишається практично незмінним від кін. 1940-х рр. – від 1948 функції таксі виконував автомобіль марки «Austin» FX3, від 1959 – «Austin» FX4, від 1997 – LTI Tx1, від 2007 – LTI Tx4) та двоповерх. автобуси, або даблдекери червоного (зокрема моделі «Routemaster», які курсували на міських маршрутах 1956–2005; від 2012 експлуатують нові автобуси з гібрид. приводом) кольорів. У місті практикуються майже всі відомі види спорту; найпопулярніші – футбол (найбільший міський стадіон – «Вемблі», 90 тис. глядачів), регбі («Твікінгем») та крикет («Лордс», «Овал»). У Прем'єр-лізі

грають 5 лондон. футбол. команд: «Арсенал» (1999–2003 в її складі грав укр. футболіст О. Лужний, який став чемпіоном Англії та двічі володарем кубка Англії), «Тоттенгем Готспур», «Вест Гем Юнайтед» (за обидві виступав укр. футболіст С. Ребров – відповідно 2000–01 і 2004–05), «Челсі» (2006–09 виступав укр. футболіст А. Шевченко) та «Кристал Пелас».

Щорічно відбуваються човняр. регата «Оксфорд–Кембридж» (від 1829), човняр. перегони на Темзі (від 1926), Вімблдон. міжнар. теніс. турнір (від 1877; у 1994 Андрій та Наталія Медведєви виступали у 1/4 фіналу, а 1987 Наталія стала переможницею молодіж. турніру; 2016 Україну представляли: О. Довгополов, І. Марченко, С. Стаховський і К. Бондаренко, К. Козлова, Е. Світоліна, Л. Цуренко) і знаменитий Лондон. марафон (від 1981). У 1908, 1948 і 2012 у Л. пройшли літні [Олімпійські ігри](#). На останній Україна здобула 20 медалей – 6 золотих (Я. Дементьєва, Н. Довгодько, А. Коженкова, К. Тарасенко, академ. веслування, парні четвірки; В. Ломаченко, О. Усик, бокс; О. Торохтій, важка атлетика; Ю. Чебан, каное-одиночки; Я. Шемякіна, індивід. шпага), 5 сріб. (В. Андрійцев, вільна боротьба; Д. Берінчик, бокс; І. Осипенко-Радомська, байдарки-одиночки на 200 і 500 м; О. П'ятниця, метання списа) і 9 бронз. (Є. Бризгіна, О. Повх, М. Рємень, Х. Стуй, біг у естафеті 4 × 100 м; О. Гвоздик, Т. Шелестюк, бокс; Ю. Калина, важка атлетика; О. Костевич, пневмат. пістолет, 10 м і малокалібер. пістолет, 25 м; І. Радівілов, опор. стрибок; О. Саладуха, потрій. стрибок; О. Харлан, індивід. шабля). Укр. паралімп. збірна посіла 4-е м., завоювавши 84 медалі (32 золоті, 24 срібні та 28 бронз.; плавчиня Н. Прологаєва виборола 3 золоті та срібну, плавець М. Веракса – 3 золоті та бронзову, плавець Є. Богодайко – 2 золоті та 2 срібні, Герой України, плавець В. Смирнов – золоту, срібну та бронзову, легкоатлет Р. Павлик – 2 золоті та 2 бронзові, легкоатлет Ю. Царук – 2 золоті, велосипедист Є. Дементьєв – 2 золоті).

Велику Британію та Л. українці відвідували здавна, зокрема під час мандрівок, у реліг. і дипломат. потребах, з метою навчання. Перші укр. іммігранти у Л. з'явилися у 19 ст. 1765–68 служив, 1768–80 був настоятелем РПЦ у Л. уродженець с. Нижня Сироватка (нині Сум. р-ну Сум. обл.), випускник Київ. духов. академії А. Самборський. Керуючими посол. Церкви також були вихідці з України Є. Дяковський (1765–68) і Я. Смирнов (1780–1840). У складі дипломат. місії Рос. імперії перебували українці В. Кочубей, В. Малиновський, А. Назаревський та І. Смирнов. 1860–61 у «Вільній рос. друкарні» Л. Чернецького працював складачем уродженець с. Криве (нині Попільнян. р-ну Житомир. обл.) Агапій Гончаренко. У серед. 19 – на поч. 20 ст. у Л. продовжували студії, вивчали першоджерела у музеях, б-ках, архівах і брали активну участь у міжнар. наук. конгресах лікар, економіст, фізик С. Подолинський, економісти, академік УАН В. Косинський і М. Туган-Барановський, природознавець, філософ, президент УАН В. Вернадський, соціолог, правознавець, академік С.-Петербур. АН М. Ковалевський, історик, чл.-кор. С.-Петербур. АН І. Линниченко, правознавці В. Александренко, М. Чубинський, історики П. Ардашев, Л. Беркут, М. Бубнов, Е. Булянда, О. Романович-Славатинський, лікарі А. Вальтух, П. Мезерницький, М. Миронов, Ф. Опенховський, ботанік Ф. Каменський, геолог О. Гуров, тифлопедагог В. Єрошенко, педагог,

історик філософії Я. Колубовський, фахівець у галузі гіроскопії та гідроакустики Б. Кудревич, фізико-хімік Б. Шишковський. 1873 мед. інструменти харків. акушера-гінеколога І. Лазаревича відзначені золотою медаллю на Лондон. міжнар. виставці. 1877–78 тут жив економіст, політ. діяч М. Кулябко-Корецький, 1884–95 – укр. революціонер-народник, письменник С. Кравчинський, 1887–91 – укр. письменниця, теософ О. Блаватська. 1901 у Л. укр. художник Ф. Кричевський замальовував урочистості з нагоди коронації Едуарда VII. 1913–15, 1930–35 та 1935–39 у Л. функціонували Англо-укр. комітети. Першим опікувалися укр. громад. діячі Дж. Рафалович, В. Степанківський, М. Меленевський (інформували англійців про укр. проблеми, популяризували серед них укр. культуру, ознайолювали українців з англ. історією та літ-рою); другим – прибічники гетьман. руху В. Коростовець, Л. Тарнелл і М. Грегори (1932–33 видавали прогетьман. часопис «The Investigator» / «Дослідник»); третім – британ. журналіст Л. Лоутон, громад.-політ. діячі С. Мелоун, Е. Лінкольн, Р. Сітон-Вотсон, Дж. Гілз, Дж. Мандер, Дж. Веджвуд, історики Дж. Гуч, К. Макартні, В. Нейпір (1 березня 1931 про його створення повідомлено у г. «The Times»); активно виступали на захист українців на заг.-британ. рівні, мали знач. вплив на формування проукр. думки серед британців). 1919–23 у Л. діяли дипломат. місії УНР (очолювали М. Стаховський, А. Марголін і Я. Оленицький; обіймав посаду радника М. Меленевський) і ЗУНР (С. Томашівський, С. Витвицький, секр. – І. Петрушевич). 1923–25 неофіц. послом був Р. Смаль-Стоцький, який виконував функції представника екзил. уряду УНР. Незнач. час у Л. діяло спіл. дипломат. представництво УСРР і Рад. Росії. Нинішні офіц. дипломат. відносини між Україною та Великою Британією встановлено 1992, у тому ж році в Л. відкрито посольство України (1992–97 послом працював біохімік, академік НАНУ С. Комісаренко, 1997–2002 – правознавець В. Василенко, 2002–05 – економіст І. Мітюков, 2005–10 і 2010–14 – відповідно дипломати І. Харченко та В. Хандогій, 2015 призначено Н. Галібаренко). Нині у місті також функціонує укр. консул. відділ. 1921 представником британ. допомог. комітету в Україні був лондон. журналіст Т. Філіппс, який у подальшому співпрацював з укр. діячами у Великій Британії та Канаді. У березні 1931 на кошти Я. Макогона засн. Укр. прес. бюро (намагалось повернути увагу британців до укр. життя, видавало неперіод. «Ukrainian Bureau Bulletin»), яким від травня того ж року до 1939 керував В. Кайє-Кисілевський. 25 липня 1933 у Львові з ініціативи митрополита Андрея Шептицького та громад.-політ. діячів Д. Левицького і Д. Великановича для інформування країн Зх. Європи про голодомор 1932–33 й організації допомоги насел. УСРР був засн. Громад. комітет рятунку України, представником якого у Л. став А. Вітошинський. 1933–35 у Л. як дипломат. представник ОУН перебував Є. Ляхович. 1939–41 існувала Укр. нац. інформ. служба, якою керував представник ОУН С. Давидович. 1937 В. Залозецький-Сас був обраний головою Лондон. конгресу нац. меншин. У 2-й пол. 1940-х рр. у місті оселилися частини колиш. вояків-українців польс. корпусу генерала В. Андерса, військовиків дивізії «Галичина» та цивіл. українців (зокрема й жінки), які прибули з таборів для біженців і переміщ. осіб (остарбайтери, в'язні нацист. концентрац. таборів та політ. утікачі з УРСР). 1945–48 тут для укр. переміщ. осіб і біженців функціонувало Центр.

укр. допомогове бюро (голови: Б. Панчук, С. Фроляк, А. Яремович). Від 1946 з центром у Л. діє Союз українців у Великій Британії (СУБ; провідні діячі та кер.: М. Бура, Б. Панчук, О. Фундак, В. Лісевич, Д. Левицький, М. Білий-Карпинець, Я. Гаврилів, Р. Лісовський, В. Василенко, І. Дмитрів, Л. Мазур, З. Ластовецький, С. Фостун) – громад. організація, яка виникла з метою об'єднання укр. громади та культ.-осв. спрямування діяльності українців. У жовтні 1949 її колишні чл. створили Об'єдн. українців у Великій Британії. У 1950-х рр. СУБ зазнала знач. впливу ОУН. При СУБ від 1947 видається тижневик «Українська думка» (редагували М. Добрянський-Демкович, М. Семчишин, Р. Борковський, С. Фостун), від 1954 – «The Ukrainian Review» (В. Державін, В. Орелецький, С. Олеськів, Ярослава Стецько), 1955–85 друкувався дит. ж. «Юні друзі»; 1948–2003 діяв Комітет допомоги укр. студентству у Великій Британії, 1955–60 – Спілка укр. купців і підприємців; нині секціями є Організація укр. жінок у Великій Британії (засн. 1948) та Спілка укр. вчителів у Великій Британії (1955). У січні 1947 на заг. зборах СУБу для збереження укр. культур. спадщини започатк. бібліотеку. Оскільки від початку надходили цінні документи, фотографії, персон. архівні фонди (зокрема історика, мистецтвознавця В. Щербаківського, громад.-політ. діячів Д. Скоропадського та В. Гоцького, які мешкали та працювали у Л.), поступово при ній сформувався архів-музей. На поч. 1960-х рр. під час підготовки до вшанування Кобзаря (1961 – 100-річчя від дня смерті, 1964 – 150-річчя від дня народж.) б-ці присвоєно його ім'я. Від 1963 – Бібліотека і архів-музей ім. Т. Шевченка у Л. Управління цією культур. установою здійснює кураторія, яку у різний час очолювали В. Шаян, І. Равлюк, М. Бахмат, М. Матвіївський, Д. Шкроміда, від 2001 – Л. Пекарська. Почес. кураторами були визначні науковці та громад. діячі П. Юзик, П. Курінний, В. Кубійович, Р. Єндик, Р. Лісовський, О. Воропай (співпрацював з СУБом і тижневиком «Українська думка», а 1953 був її ред.), В. Свобода (навч. і викладав у Інституті слов'янознавства та сх.-європ. студій Лондон. університету). 1948 видано перший номер суспільно-політ. і наук.-літ. місячника ОУН(б) «Визвольний шлях» (гол. ред.: Г. Дработ, С. Галамай, І. Дмитрів, С. Олеськів), який заснувала Укр. видавн. спілка у Л. (її гол. дир. був Ю. Заблоцький-Доброволя), від 1978 друкувала Укр. інформ. служба в Л. (обидві створ. у 2-й пол. 1940-х рр.), а від 2004 виходить в Україні. 1987 засн. Укр. пресову агенцію (у 1980-х рр. дир. був Т. Кузьо). У Л. існувала фундація ім. С. Петлюри, яку у 1950–80-х рр. очолював О. Бондаревський. Укр. видавн. установи у Л. надрукували низку творів і праць укр. науковців, письменників, літературознавців, публіцистів, мистецтвознавців, громад., політ. і церк. діячів, а також дисидентів (Ю. Вудки, І. Геля, І. Дзюби, З. Красівського) як укр., так і англ. та ін. мовами. 1948 укр. переселенці створили у Великій Британії 7 станиць (зокрема й у Л., яка з перервою діє донині) Укр. скаут. організації «Пласт». Від того ж року веде свою історію Спілка укр. молоді Великої Британії (1950–55, 1959–75 та 1977–79 головою був Я. Деремента, від 2004 – Б. Прихідний; у Л. 1950–60 розташовувався осідок кер. органів, нині діє осередок; певний час у місті виходив ж. «Дружинник», деякі числа органу світ. Спілки укр. молоді – ж. «Авангард», друкувався орган Спілки укр. молоді Великої Британії – ж. «Голос молоді»). У післявоєн. період у Л. також сформувалися представництва Антибільшов. блоку народів,

Укр. нац. ради, ДОБРУСУ (Демократ. об'єдн. бувших репрес. українців соєтами), низка комбатант. організацій, зокрема Об'єднання бувших вояків-українців у Великій Британії (видавав 1957–97 ж. «Сурмач»), Клуб укр. старшин (керував В. Малець), Союз укр. ветеранів. 1949 у Л. засн. Координац. осередок укр. громад. центр. установ (нині Європ. конгрес українців). На поч. 1960-х рр. у Л. мешкали бл. 1 тис. українців, які переважно працювали на виробництві та у торгівлі. 1962 створ. у Нотінгемі, а 1978 переведено у Л. в будівлю Укр. видавн. спілки Музей визв. боротьби ім. С. Бандери. Від 1953 до 2-ї пол. 1970-х рр. функціонувало Англо-українське товариство (його створення ініціював англ. журналіст О. Герберт). 1947 розпочато процес розвитку сучас. структур УГКЦ у Великій Британії (1950 створ. ген. вікаріат, 1957 піднесено до рівня екзархату, 2013 – єпархії на чолі з Г. Лончиною; у становленні брали участь Й.-Ф.-Й. Жан, екзархи А.-Є. Горняк, М. Кучм'як, П. Хомницький) та УАПЦ у Великій Британії (рівня єпархії набула 1981; управляли Мстислав (І. Скрипник), Володимир (В. Дідович), від 1991 – Іоанн (І. Дерев'янку); 1950–87 окремо діяла УАПЦ Соборноправна). 1948 при УАПЦ у Великій Британії засн. Братство св. архістратига Михаїла, 1977 при УГКЦ у Великій Британії – Товариство св. Софії. 1968 у власність УГКЦ у Великій Британії перейшла будівля колиш. протестан. церкви (збуд. 1889–91, пошкоджено під час бомбардування нацист. авіацією, відновлено 1953), у якій нині діє кафедрал. собор Пресвятої Родина. 1977 у Л. висвячено кафедрал. собор Святого Преображення Господнього УАПЦ у Великій Британії. Деякий час діяли громади Укр. євангел. баптист. братства та РУН-віри. 1979 засн. філію (нині Укр. інститут у Л.; від 2015 дир. – М. Песенті) рим. Укр. катол. університету, яка стала одним з осередків укр. духовності й культури. 1970–91 укр. мову та літературу вивчали факультативно при школі славіст. і сх.-європ. студій Лондон. університету, 1991 там з ініціативи П. Яцика створ. центр укр. студій. 1986 укр. громадою на вічну пам'ять жертв голодомору 1932–33 побл. собору Святого Преображення Господнього встановлено пам'ят. хрест, 1988 на честь 1000-ліття хрещення України побл. Укр. клубу – пам'ятник князю Володимирі (скульптор Л. Молодожанін). 15–18 листопада 1989 у Л. відбулася заключна сесія Міжнар. комісії з розслідування голодомору в Україні 1932–33, яка фактично підтвердила існування складових елементів геноциду. Від 1992 веде радіомовлення «Укр. служба Бі-Бі-Сі» (1992–95 і 2000–07 її продюсером був журналіст і перекладач А. Куликов). Від поч. 1990-х рр. укр. громада Великої Британії переважно збільшується за рахунок труд. мігрантів; понад 50 % новоприбулих українців оселяється у Л. або в його околицях (багато нелегально). 2005 у Л. з метою сприяння розвитку укр.-британ. комерц. зв'язків засн. Укр.-британ. сіті-клуб (дир. – І. Тимчишин; 18 січня 2015 у Британ. парламенті відбулася урочиста церемонія відзначення 10-річчя його існування). 2007 створ. Британ.-укр. товариство (голова – чл. палати лордів Британ. парламенту Р. Різбі). 17 січня 2008 у Києві відбулася укр. прем'єра збірника анімац. фільмів «Лондон, я люблю тебе» (офіц. назва «London, je t'aime», 2007; 10 різножанр. кіноновел; реж. А. Будовські, Т. Макдональд, А. Сміт та ін.). Лондон. українці брали активну участь у щоріч. голодуваннях у річницю бою під Крутами (побл. рад. посольства), маніфестаціях, які

відбувалися з приводу нової хвилі арештів в Україні (1968), на підтримку Помаранчевої революції (2004) та Євромайдану (2014), а також низці заходів, присвячених ін. пам'ят. датам в історії України, парадах вишиванок тощо. Нині багатий українозн. матеріал зберігається у Нац. Британ. б-ці. У Л. з візитами перебували президенти України Л. Кравчук (1993), Л. Кучма (1995), В. Ющенко (двічі 2008; 2009; як прем'єр-міністр України – 2000 і двічі 2001), прем'єр-міністри України Є. Марчук (1995), В. Янукович (2003), М. Азаров (2012), голови ВР України І. Плющ (1993), В. Литвин (2003, 2009), міністри закордон. справ України А. Зленко (1992, 2001), Г. Удовенко (1996), Б. Тарасюк (1999), К. Грищенко (2004, 2010, 2012), П. Порошенко (2010), Л. Кожара (2013). З Л. пов'язані життя та діяльність укр. учених – фізіологів Б. Бабкіна, І. Владимирової, фізіолога, біохіміка О. Селянка, ботаніка С. Батка, лікарів-онкологів А. Бутенка, Л. Дмоховського, акушера-гінеколога Д. Якубович-Суховерської, геронтолога, фармаколога В. Коренчевського, гістолога, ембріолога М. Кульчицького, історика О. Бейліса, політолога М. Білинського, фахівця у галузі міжнар. відносин О. Гончаренка, гідротехніка С. Лелявського; укр. письменників, поетів, перекладачів В. Бендера, Ф. Волховського, А. Ворушила, Олександера Де, А. Кузнецова, А. Легіта, Галі Мазуренко, Д. Мирського, кримськотатар. письменника Дж. Дагджи; укр. митців – мистецтвознавця, архітектора, художника Г. Лукомського, художників Р. Глуква, О. Климка, П. Керестея, З. Лісовської-Нижанківської, А. Марковського, Б. Пастухова, В. Перебийноса, Л. Риби, А. Сологуба, архітектора Р. Жука, дизайнерки В. Каринської, режисера, композитора Р. Гурка, актора, режисера І. Дувана-Торцова, співаків Н. Єрмоленко-Южиної, Є. Зарицької, М. Коханської-Сембріх, В. Луціва, піаністки Р. Кауфман, скрипалів М. Кучера, С. Старика, композитора М. Михайловського, артистів балету Вацлава та Броніслави Ніжинських, Г. Самцової; укр. військ., політ. і громад. діячів подружжя О.-З. Васильків і Т.-Т. Даниліва, Я. Кошіва, Н.-Б. Крушельницької, Т. Кудлика, В. Олеськіва, С. Павлюка, Ярослава Стецька, Я. Токаржевського-Карашевича, П. Цимбалістого, Д. Штикала, церк. діячів Анатолія (А. Дублянський), Василія (В. Родзянко), С. Вівчарука, І. Губаржевського, П. Дячишина, С. Молчанівського, С. Ярмуся; поляків, які народилися або тривалий час працювали в Україні, а також співпрацювали з укр. діячами – історика, фольклориста З. Анджейовського (президент Товариства киян у Л.), культуролога, громад.-політ. діяча С. Кота, фізиків З. Клеменевича, С. Лорії, етнологу Ю. Обрембського, археолога Т. Сулимирського, сходознавця С. Стасяка, лікаря П. Шумовського, публіциста, перекладача С.-Я. Менкарського, політ. діяча, правознавця Е. Дубановича, військовика, держ. діяча Т. Коморовського, художника В.-Т. Марса, євр. правознавця, уродженця Львівщини Г. Лаутерпахта; угор. мовознавця, уродженця Чернівеччини Г. Нандріша. Член Лондон. королів. товариства стали мікробіолог С. Виноградський і фізіолог тварин Б. Завадовський, Лондон. Ліннеєв. товариства – ботанік, академік АН СРСР і АН УРСР С. Навашин, Королів. антропол. інституту у Л. – Я. Чекановський, чл.-кор. ВШ слов'ян. студії Лондон. університету – літературознавець, поет О. Колесса. Тут здобували освіту укр. учені: лікар-кардіохірург М. Атаманюк, політологи А. Камінський, О. Литвиненко, лікар М. Фостяк, стажувався укр.

дипломат О. Шамшур; у Лондон. університеті отримали доктор. ступ.: мистецтвознавець Д. Даревич, політолог Ю.-Д. Книш. Іноз. чл. НАНУ стали лондон. учені: математик М. Атья, правознавець В.-Е. Батлер, біохімік, фізіолог А. Берджен, лікар К. Грін, нейрохірург Л. Саймон, фізик Дж. Ротблат, теплофізик Б. Сполдінг. 1947 на міжнар. конгресі фізіологів у Л. виступив з доповіддю президент АН УРСР О. Палладін. У Л. опубліковано праці британ. історика Р. Конквеста, в яких ґрунтовно розкриті колективізація, терор голодом 1932–33 і сталін. репресії в Україні. 1962 у Л. видано повний канон. переклад українською мовою Біблії – результат 40-річ. праці держ. і церк. діяча Іларіона (І. Огієнка). У Л. популяризаторами в англ. мов. світі Т. Шевченка були: британ. літератори Е.-Л. Войнич, В. Річ, С. Ейдін, Г.-П.-Дж. Маршалл, В.-К. Метьюз, К.-Е. Робертс-Бехговер, рос. правознавець Л. Расторгуєв; укр. нар. казок – англ. фольклорист Р.-Н. Бейн. Польс. мовою поезії Кобзаря, а також ін. укр. поетів, у Л. перекладав Б. Дроздовський. Життя українців у Л. і їхню культурну та громад. діяльність упродовж остан. періоду досліджували Ю. Покальчук, М. Тимошик та ін. В укр. перекладі виходили твори Т.-С. Еліота, Дж.-Р. Кіплінга, Агати Крісті. У Л. експонувалися твори укр. художників В. Баринової-Кулеби, О. Богомазова, І. Бондаря, А. Васютинського, М. Волошина, Т. Голембієвської, А. Куїнджі, В. Кричевського, В. Лопати, О. Мінька, С. Ушанова, А. Яланського, Т. Яблонської, скульпторів Валентина та Миколи Знобів. На лондон. сценах виступали укр. митці: артисти балету Ю. Авдієвський (співпрацював з лондон. ансамблем «Мазепа», кер. Д. Торконьяк), О. Кочетовський, Б. Лісаневич, співаки І. Алчевський, І. Бала, В. Герелло, М. Гуляєв, М. Кузнецова, П. Кудрявченко, В. Лук'янець, Л. Монастирська, О. Нагорна, Р. Росляк, Г. Шандровський, Г. Юренєв, альтист, диригент Ю. Башмет, піаністи О. Браїловський, Е. Гілельс, О. Гринюк, М. Гумецька, Іриней і Люба Жуки, Л. Іванова, Л. Колесса, І. Маркович, скрипаль О. Колаковський, диригенти П. Дябога, Е. Купер. У Л. здобули вищу освіту та концертували скрипалі Т. Губицький, М. Комонько, піаніст, скрипаль І. Кучмій, диригент Х. Ерл, диригент, піаніст, органіст Г. Кулеша, артист балету І. Путров. Укр. тематиці присвячені твори лондон. композитора А.-Е.-Т. Бакса. 1935 артисти та постановники Київ. театру опери та балету за виконання гопака відзначені Гран-Прі та золотою медаллю (А. Белов, В. Верховинець, М. Іващенко, О. Соболь та ін.). У 1980-х рр. у Л. мешкали актриса Київ. кіностудії Г. Логінова із дочкою майбут. актрисою М. Йовович, від 2015 тут постійно проживає укр. актриса О. Куриленко (знялася у ролі Камілли – дівчини Джеймса Бонда – у фільмі «Квант милосердя», 2008; зіграла Ітейн у фільмі «Центуріон», 2009; деякі зйомки обох відбувалися безпосередньо у Л.). Нагородами кінофестивалів у Л. відзначено укр. стрічки «Атом допомагає нам» (1959, оператор В. Преображенський), «Від трьох до семи» (реж. Е. Головня) та «Керманичі» (реж. і оператори І. Грабовський, Ф. Гілевич, Т. Ткаченко; обидва – 1965). Високих спорт. досягнень у Л. досягли укр. спортсмени: О. Бернштейн (1946, міжнар. шаховий турнір), В. Двойников (чемпіон Європи з дзюдо у команд. і срібний призер у особистому заліках), С. Новиков (чемпіон Європи з дзюдо у команд. і особистому заліках; обидва – 1974), І. Дерюгіна (1979, абсолютна чемпіонка світу), С. Закірова (1985, чемпіонка світу з академ. веслування у складі вісімки), О. Клименко (1994,

срібний призер Кубка світу), Д. Кірпулянський (2009), В. Терещук (2011; обидва – бронзовий призери чемпіонату світу з сучас. п'ятиборства), С. Куліш (2012, бронзовий призер етапу Кубка світу з кульової стрільби), Л. Крутакова (1976, срібна призерка Кубка Європи з плавання), В. Красношапка (1989, чемпіон у синхрон. і бронзовий призер в індивід. стрибках на батуті Кубка світу), Т. Корінь (1906, чемпіон світу з класич. боротьби), В. Трофимов, Г. Хлиновський (обидва – бронзовий призери командного чемпіонату світу зі спідвею, 1973), О. Твердохліб (1994, срібний призер Кубка світу з бігу з бар'єрами). 1826–28 у Одесі за проектом Ф. Боффо зведено готель «Лондонський» (1895 докорінно перебудований Ю. Дмитренком; нині вважають найкращим у місті), 1901 в м. Умань (нині Черкас. обл.) на замовлення Й. Полянського – готель «Лондон» (у рад. період влаштовано швейну ф-ку; 2016 згорів). Нині готель «Лондон» функціонує у Кропивницькому.

Рекомендована література

1. J. Stow. The Survey of London. London, 1598;
2. Ch. R. Ashbee. The Survey of London. London, 1849;
3. Керженцев П. М. Лондон. Москва; Петроград, 1923;
4. Воронихина Л. Н. Лондон. Ленинград, 1969;
5. Иконников А. В. Лондон. Ленинград, 1972;
6. В. Weinreb, Ch. Hibbert, J. Keay, J. Keay. The London Encyclopaedia. London, 1993;
7. 1995;
8. 2008;
9. M. Billings. London a companion to its history and archaeology. London, 1994;
10. R. Porter. London: A Social History. Cambridge, 1994;
11. S. Inwood. A History of London. London, 1998;
12. Покальчук Ю. В. Українці у Великій Британії. Л., 1999;
13. J. Eade. Placing London: From Imperial Capital to Global City. New York; Oxford, 2001;
14. Ch. Hamnet. Unequal City: London in th Global Arena. London, 2003;
15. A. Sutcliffe. London: An Architectural History. New Haven, 2006;
16. A. Duncan. Walking London. London, 2008.

Бібліографічний опис:

Лондон / А. І. Шушківський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-56389>

